

rılan Hâlidîlik, Nurşin merkez olmak üzere Kürt coğrafyasının tamamına hâkim olduğu gibi hilâfet merkezi İstanbul dahil bütün Osmanlı coğrafyasında da etkili oldu (bk. HÂLİDİYYE).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh*, Beyrut 2008, III, 169, 555-561; V, 165; Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab* (nşr. Saîd Muhammed el-Lahhâm), Beyrut 1997, III, 115; Hâce Abdullah-ı Herevî, *Tabakâtü's-şûfiyye* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kâbil 1341 hş./1962, s. 87-88, 209-210, ayrıca bk. İndeks; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), Riyad 1419/1999, III, 354, 361, 384, 433-434; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 645; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu'l-Fârikî* (nşr. Bedevî Abdülâtîf Avâr), Kahire 1959, s. 116, 127, 146; İbn Cübeyn, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), s. 255; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1987, III, 322-323; VII, 338, 415, 438; a.mlf., *Üsdü'l-ğâbe*, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye), I, 301; V, 310, 351; Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhîm ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, 98; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 293; IV, 220; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre fi Zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l-Cezire* (nşr. D. Sourdel), Dimaşk 1953, I, 102-122; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 67-69; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 471-480*, s. 157-158; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv - Mahmûd M. et-Tanâhî), Kahire 1992, IV, 122; VI, 70-74; VII, 57, 195; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali Şîrî), Beyrut 1998, XI, 335, 409; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), Riyad 2005, I, 11-14, 69; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ'* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1415/1994, s. 451-452; Makrîzî, *el-Hıta'* (nşr. Muhammed Zeynühum - Mediha eş-Şerkâvî), Kahire 1998, IV, 200-205; Şeref Han, *Şerefnâme* (trc. M. Ali Avnî), Dimaşk 2006, I, 59; Lutfî, *Târîh*, I, 286; M. Ermin Zekî, *Hulâşatü târihi'l-Kürd ve Kürdistân* (trc. M. Ali Avnî), Kahire 1939, s. 174; M. Raûf Tevekkülî, *Târîh-i Taşavvuf der Kürdistân*, Tahran 1360 hş., s. 18; Abdülkerîm b. Muhammed el-Müderis, *'Ulemâ'ünâ fi hîdmeti'l-ilm ve'd-dîn* (nşr. M. Ali Karadâğî), Bağdad 1403/1983, s. 185-188; Abdurrahman Qasımlo, *İran Kürdistanı*, İstanbul 1991, s. 11; Şâkir Mustafa, *Meus'atü düveli'l-âlemi'l-İslâmî ve ricâlihâ*, Beyrut 1993, II, 801; Müfid Yüksel, *Kürdistân'da Değişim Süreci*, İstanbul 1993, s. 50-68; a.mlf., "Medresetü'z-Zehrâ Projesini Bugünden Okumak", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler* (ed. Fikret Gedikli), Muş 2013, II, 189-213; Ahmed Akgündüz - Said Öztürk, *700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999, s. 139 vd.; B. Abu Manneh, "The Naqshbandiyya-Mujaddidiyya and the Khalidiyya in Istanbul in the Early Nineteenth Century", *Studies on Islam and the Ottoman Empire in the 19th Century (1826-1876)*, İstanbul 2001, s. 105; M. Zekî Bervârî, *el-Kürd ve'd-devletü'l-'Osmaniyye*, Dimaşk 2009, s. 94-97; M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, İstanbul 2009, tür.yer.; Terife Ahmed Osman Berzencî, *İshâmâtü'l-'ulemâ'i'l-Ekrâd fi binâ'i'l-haçâreti'l-İslâmîyye hilâle'l-karneyni's-sâbi' ve's-sâmin el-hicriyeyn*, Beyrut 2010, s. 95; Ahmed Abdülazîz Mahmûd, *Enmâtu sülûkiyyeti's-şahsiyyeti'l-Kürdiyye*, Erbil 2010, s. 122;

Adalet Çakır, *Mehmed Rif'at Efendi'nin Nefhatü'r-riyâzi'l-âliyye'sinde Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirilik*, İstanbul 2012, I, 88; Nimetullah Arvas, "Arvas Medresesi ve Türkiye'deki Entelektüel Çevre Üzerindeki Etkisi", *Medrese ve İlahiyat Kauşağında İslâmî İlimler: Uluslararası Sempozyum* (ed. İsmail Narin), Bingöl 2013, I, 213-244; İmran Çelik, "Geleneği Olan Medreseler ve Tarihi Kökenleri (Tillo ve Nurşin Örnekleri)", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler* (ed. Fikret Gedikli), Muş 2013, II, 105-125; Musa K. Yılmaz, "Kürtlerde Din Eğitimi ve Medreseler", *Kürtler: Toplum, Din* (ed. Celil Abuzar), İstanbul 2015, II, 111-125.

İLHAN BARAN

3. Şiilik ve Alevilik. Kürtler'in büyük çoğunluğu Sünnî (Eş'arî-Şâfiî) olmakla birlikte Şîî, Kızılbaş/Alevî, Ehl-i Hak/Yârsânî ve Yezîdî Kürtler de bulunmaktadır. Şîî Kürtler ağırlıklı olarak günümüzde İran sınırları içinde kalan, Kürtler'in yaşadığı coğrafyanın güney ve güneybatı uçlarına rastlayan bölgede bulunurlar. Özellikle Irak'ın Hânekin ve İran'ın Kirmanşah eyaletlerindeki Kürt nüfusun önemli bir kesimi Şîî-Ca'ferî'dir. Şîî Kürtler İran'da yaşayan Kürt nüfusu içinde azınlıkta kalmakta, bu nüfusun yaklaşık % 25'ini teşkil etmektedirler (Qasımlo, s. 11). İran'ın doğusunda ve kuzeydoğusunda yer alan Kuzey Horasan, Horasân-ı Razavî ve Gülistan eyaletlerinde de Şîî Kürtler yaşamaktadırlar.

Heterodoks karakterli dinî bir fırka olan Kızılbaşlık/Alevilik daha çok Türkmenler tarafından benimsenmiştir. Nitekim Safevî Devleti'nin kurucu unsurları olan Kızılbaş oymaklarının büyük bir kısmı Türkmen'dir. Ancak günümüzde mevcut Alevî Kürtler'in yanı sıra Hınıslı ve Çemişgezekli gibi Kürt kökenli Safevî taraftarı Alevî/Kızılbaş aşiretlerin varlığı (Sümer, s. 43-56) Alevî Kürtler olgusunun tarihî bir arka planı bulunduğunu göstermektedir. Baştan beri Safevîler'i destekleyen Hınıslı ve Çemişgezekli Kürt aşiretlerinin XVI. yüzyılda bugünkü Tahran'ın güneyinde yaşadıkları ve daha sonra Özbek saldırılarına karşı İran'ın kuzeydoğu sınırını korumak üzere I. Şah Abbas tarafından Horasan'a gönderildikleri bilinmektedir. Minorsky bunların sayısının 15.000 civarında olduğunu söyler (*EP* [İng.], V, 457). Alevî Kürtler'in büyük bir kısmı Zazaca konuşmaktadır. Yapılan araştırmalar Siverek, Erzincan ve Varto üçgeninde yaşayan Zazalar'ın azımsanamayacak bir kısmının Alevî olduğunu göstermektedir (*EP* [İng.], XI, 491). Bununla birlikte Kurmancca konuşan Alevî Kürtler de mevcuttur.

Andrews'in 1989'da yayımlanan alan araştırmasına göre, Türkiye'deki Kürt

Alevîler'in Bingöl (özellikle Karlıova ve Kiğı ilçeleri), Tunceli, Erzincan, Sivas, Yozgat, Elazığ, Malatya, Kahramanmaraş (özellikle Elbistan ve Pazarcık), Kayseri (Pınarbaşı, Sarız, Tomarza ilçeleri) ve Çorum'da (Alaca) birbirine uzak olmayan köylerde yaşadıkları; Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kırşehir, Nevşehir, Samsun ve Tokat illerinde ise dağınık gruplar halinde buldukları ifade edilmektedir (*Türkiye'de Etnik Gruplar*, s. 161-162). Martin van Bruinessen, ister Zazaca ister Kurmancca konuşsun bütün Kürt Alevîler'in merkezini Dersim (Tunceli, Erzincan'ın Kemah ve Tercan ilçeleriyle Bingöl'ün Kiğı ilçesi) olduğunu söylemektedir (*Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 88). Erdal Gezik ise Alevî aşiret mensuplarının genel yerleşim yerlerini Dersim, Erzincan, Bingöl, Sivas, Malatya, Maraş, Erzurum ve Muş olarak vermektedir (*Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar*, s. 27). Alevilik/Kızılbaşlık'tan yapısal olarak bazı farklılıklar arzeden Bektaşılığın Kürtler arasında yayıldığı pek söylenemez. Her ne kadar Hacı Bektaş'ın *Velâyetnâme*'sinde onun Anadolu'ya gelmeden önce Kürdistan'a uğrayıp ilk müridlerini oradan edindiği kaydedilse de (s. 166) günümüzde Bektaşî Kürtler olgusundan bahsetmek güçtür.

BİBLİYOGRAFYA :

Hacı Bektaş, *Velâyetnâme* (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007, s. 166; E. G. Browne, *A Literary History of Persia*, Cambridge 1930, IV, 58; Abdurrahman Qasımlo, *İran Kürdistanı*, İstanbul 1991, s. 11; Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s. 43-56; P. A. Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar* (trc. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul 1992, s. 72, 96, 161-174; Kelifullah-ı Tevhîdî, *Hareket-i Târîhi-yi Kürd be Horasân*, Meşhed, 1371/1992, I, 25; I. Mélikoff, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe* (trc. Turan Alptekin), İstanbul 1999; a.mlf., *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik, Bektaşılık Araştırmaları* (trc. Turan Alptekin), İstanbul 2009, s. 26, 33-35, 51; M. van Bruinessen, "Alevî Kürtlerin Kimliği Üzerine Tartışma: Aslını İnkâr Eden Haramzadedir", *Kürtlük, Türklük, Alevilik* (trc. Özgür Gökmen), İstanbul 2000, s. 88; a.mlf., *Ağa, Şeyh, Devlet* (trc. Remziye Arslan), İstanbul 2003; Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul 2001, tür.yer.; W. Floor, *Safavid Government Institutions*, Costa Mesa 2001, s. 58; Cemal Şener, *Alevilerin Etnik Kimliği: Aleviler Kürt mü? Türk mü?*, İstanbul 2002, tür.yer.; Erdal Gezik, *Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevî Kürtler*, İstanbul 2012; V. Minorsky, "Kurds, Kurdistan", *EP* (İng.), V, 449-464; L. Paul, "Zâzâ", a.e., XI, 491-492.

DOĞAN KAPLAN

4. Ehl-i Hak (Yârsânîlik). Farslar ve Âzerî Türkleri arasında müntesipleri bulunduğu

gibi bir kısım Kürtler tarafından da benimsenen ve bâtinî karakterli bir fırka olan Ehl-i Hak veya diğer adıyla Yâr-sânîlik (Yâr-sânîyye) İran'da büyük ölçüde Kürtler'in yaşadığı Kirmanşah ve Luristan bölgelerinde doğmuş ve bugün de aynı coğrafyada yaşamaktadır. Kuzey Irak'ta Süleymaniye, Kerkük ve Musul şehirlerinde yaşayan az sayıdaki Ehl-i Hak mensubu, yerel halk tarafından Kâkâî (Kâkiyye, Kâkâiyye) diye adlandırılır. Hz. Ali'yi ilâh kabul etme inancını benimseyen Alilâhîler'e benzer bir hulûl anlayışına sahip olan ve kadîm İran dinlerinin etkisi görülen Ehl-i Hak inancı Kızılbaşlığı çağrıştırmasına rağmen aralarında önemli farklılıklar vardır. Ehl-i Hak mensubu Kürtler'in dili daha ziyade Goranca'dır (Minorsky, sy. 40-41 [1920], s. 19-97; Bruinessen, s. 44; Hamzeh'ee, s. 72, 86 vd.; ayrıca bk. EHL-i HAK).

5. Yezîdîlik. Kürtler arasında görülen dinî inançlardan biri de Yezîdîlik'tir. Musul'a bağlı Şeyhan'da bulunan Bâadre ve Ba'şîka köyleri müstesna Yezîdîler'in tamamı Kürtler'den oluşmaktadır. İbadet dilleri genelde Kurmanca'dır. Ancak Yezîdîler, kendilerini etnik-dinsel bir kimlikle tanımlamaya özen gösterdiklerinden bir kısım Yezîdîler diğer Kürtler'den ayrılma özelliklerine vurgu yapmaktadır. Günümüzde Ezîdîlik olarak da adlandırılan bu inanç grubu, bâtinî karakter taşıması ve pek çok inançtan öğeler almasının da etkisiyle oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu sebeple araştırmacılar adı ve kökeni hakkında farklı tezler ileri sürmüştür. Bir kısmı Yezîdîliğin eski İran dinleri Zerdüştilik, Sâbîlilik, Maniheizm ve Mitraizm gibi inançların devamı veya değişmiş şekli olduğunu iddia ederken bir kısmı da Yahudilik ve Hıristiyanlığa dayandırırlar. Yezîdîler ise kendi kökenlerini Hz. Âdem'e kadar gerilere götürürler. Ancak klasik İslâm kaynakları ile Yezîdîler'in klasik dinî metinleri incelendiğinde Yezîdîliğin kökeninin İslâm mutasavvıflarından Adî b. Müsâfir (ö. 557/1162) ve onun kurduğu Adeviyye tarikatına dayandığı anlaşılır. Klasik Yezîdî dinî metinlerinde Adî b. Müsâfir öncesine ait herhangi bir referans bulunmamaktadır.

Emevî kökenli Ehl-i sünnet mensubu bir âlim ve mutasavvıf olan Adî b. Müsâfir, Musul'un kuzeyindeki Lâleş'te (Lâliş) bir zâviye inşa etmiş, ömrünün sonuna kadar münzevi bir hayat sürüp ilim ve irşadla uğraşmıştır. İrşad faaliyetleri sonucu tarikatı Kürtler arasında büyük oranda yayılmış, bundan dolayı kendisine "şeyhü'l-Ekrâd" lakabı da verilmiştir. Adeviyye tarikatı Suriye ve Mısır'da varlığını XVI. yüzyıla kadar

sürdürmesine rağmen sonraları Sünnîler arasında müntesibi kalmamıştır. Hakkâri bölgesindeki Adeviyye ise bâtinî karakterli Yezîdîliğe dönüşmüştür. Adeviyye tarikatının ne zaman tasavvufî bir yapıdan Yezîdîliğe dönüştüğü henüz tam olarak bilinmemekle beraber bugünkü şekliyle Yezîdîliğin farklılaşma sürecinde Hakkâri ve çevresinde kalan tarikat mensuplarının önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. XIII. yüzyıldan itibaren Şîfler'in I. Yezîd'e lânet etmesi üzerine kendisine bağlı topluluk Yezîd'i savunmuş, Şeyh Adî ve Yezîd b. Muâviye konusunda aşırılığa saparak farklı bir hüviyete bürünmüştür. Özellikle Şeyh Hasan'ın vefatı üzerine tarikat mürşidsiz kalmış, mensupları eski din ve kültürlerle yoğrulmuş fikirlere sahip yeni bir dinî yapılanmaya gitmiş ve süreç içinde büyük değişim göstererek Yezîdîliğin nüvesini oluşturmuştur. XIV. yüzyılda en önemli yedi Kürt aşiretinin Yezîdî olduğu, bu aşiretlerin en geç XV-XVI. yüzyıllarda Musul, Süleymaniye, Halep, Kilis, Maraş, Van, Cizre, Diyarbakır ve Mardin gibi geniş bir coğrafyada yayılarak bölgenin siyasî gelişmesinde rol oynadıkları, bazan Safevîler'in bazan da Osmanlılar'ın hâkimiyeti altına girdikleri kaydedilmektedir (Şeref Han, s. 209, 315-317, 355, 368, 392).

Osmanlı döneminde genelde müslüman nüfus içinde kabul edilen Yezîdîler, itikadî açıdan yaşadıkları farklılaşmalar sebebiyle Sünnî Kürtler'den ayrı mütalaa edilmekte ve itikadî bozuk taife olarak isimlendirilmekteydi. Şeref Han'ın naklettiğine göre Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde devlet tarafından kısa süreli de olsa Yezîdîler'e Kilis ve Revândîz beylikleri verilmişti (Şerefnâme, s. 317-318, 355, 368-369). Ancak tarihî süreçte Yezîdîler gerek Osmanlılar'la gerekse iç içe yaşadıkları Sünnî Kürt yerel yöneticilerle gerilimler yaşamışlardır. Bu gerilimlerin arkasında siyasî sebeplerin yanı sıra Melek Tâvûs inancı gibi sapkın inançlar da yatmaktadır.

Günümüz Yezîdîleri'nin çoğunluğu merkezleri durumundaki Musul'un Şeyhan ve Cebelîsincar bölgelerinde yaşarlar. Suriye, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Moskova ve İran'da çok sınırlı sayıda Yezîdî vardır. Daha çok Mardin, Şırnak, Şanlıurfa, Diyarbakır, Siirt, Batman ve Hakkâri illerine bağlı köylerde ve mezralarda yaşamakta olan Türkiyeli Yezîdîler, 1970'li yıllardan itibaren gerek sosyal ve siyasal sebeplerle gerekse iş bulmak amacıyla Türkiye'nin farklı şehirlerine ve Avrupa'ya göç ettiler. Göçlerden sonra söz konusu illerde sayıları büyük

ölçüde azaldı, kimi Yezîdî köyleri ise tamamen boşaldı. Nüfusları hakkında çelişkili rakamlar verilmekteyse de 600-650.000 arasında bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir. Bunun 40.000'i Avrupa'da, 80.000'i Kafkasya ve Rusya'da bulunmaktadır. Türkiye'de yaşayan Yezîdîler'in nüfusu hakkında da güvenilir istatistikî veriler bulunmadığı için 3000'den 70.000'e kadar değişik rakamlar verilmektedir (ayrıca bk. ADÎ b. MÜSÂFİR; YEZİDİYYE).

BİBLİYOGRAFYA :

- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, Beyrut 1989, III, 412; Şeref Han, *Şerefnâme: Dîroka Kurdistânê* (trc. Ziya Avcı [Soranca'dan Kurmanca'ya]), İstanbul 2007, s. 209, 315-317, 355, 368-369, 392; İsmâil Bek Çöl, *el-Yezîdiyye kadîmen ve hadîşen*, Beyrut 1934; Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'l-Yezîdiyye ve aşlû 'akîdetihim*, Bağdad 1354/1935, s. 38-158; Siddîk ed-Dehlûcî, *el-Yezîdiyye*, Musul 1949, s. 43-351; Abdürrezzâk el-Hasenî, *el-Yezîdiyyûn fi hâzîrihim ve mâzîhim*, Sayda 1951, s. 7-31; Tavfiq Wahby, "The Remnants of Mithraism in Hatra and İraqî Kurdistan, and its Traces in Yazidism", *School of Oriental and African Studies*, London 1962, s. 15-16, 21; M. Reza Hamzeh'ee, *Yaresan (Ehl-i Hak)* (trc. Ergin Öpengin), İstanbul 1990; R. Lescot, *Yezîdîler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezîdîleri* (trc. Ayşe Meral), İstanbul 2001, s. 41-73; J. S. Guest, *Yezîdîlerin Tarihi* (trc. İbrahim Bingöl), İstanbul 2001, tür.yer.; M. van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet* (trc. Banu Yalkut), İstanbul 2003, s. 44-47; Züheyr Kâzım Abbûd, *Tâvûs Melek*, Süleymaniye 2005, s. 141-181; Christine Allison, *Yezîdî Sözlü Kültürü* (trc. Fahriye Adsay), İstanbul 2007, s. 44-103; Philip G. Kreyenbroek, *Avrupa'da Yezîdîlik: Farklı Kuşaklar Dinleri Hakkında Konuşuyor* (trc. Hikmet İlhan), İstanbul 2011, s. 39-57; a.mlf. – Xelîl Cundî Reşow, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur: Yezîdî Tarihinden Kutsal Şiirler ve Dinsel Anlatılar* (trc. İbrahim Bingöl), İstanbul 2011, s. 23-76; Metin Bozan, *Şeyh 'Adî bin Müsâfir: Hayatı, Menkıbevi Kişiliği ve Yezîdî İnançındaki Yeri*, İstanbul 2012, s. 18-177; V. Minorsky, "Notes sur la secte des Ahlê-Haqq", *RMM*, sy. 40-41 (1920), s. 19-97; sy. 44-45 (1921), s. 205-302; Chaukeddin İssa, "Yezîdî İbn Muaviyye ve Yezîdîler", *Dengê Êzîdiya*, sy. 6-7, Oldenburg 1997, s. 22-25; Ahmet Taşgın, "Yezîdiyye", *DİA*, XLIII, 525-527.

METİN BOZAN

III. DİL ve EDEBİYAT

1. Dil. Kürtçe Hint-Avrupa dil ailesinin İrani diller kolunun kuzeybatı grubuna girer. İrani dillerin genelde üç aşaması olduğu kabul edilir. Son aşama İslâmî dönemle başlamış olup orta aşama milâttan önce III. yüzyıla, kadîm aşama ise milâttan önce 2000 yıllarına kadar gider. Orta dönem İrani dillerine ait belgeler kadîm döneme göre daha çoktur. Bu dillerin en önemlileri Partça (m.ö. 200 – m.s. 220) ve Orta Farsça'dır (220-650). Her ikisi de Batı İrani dil grubuna girmekle beraber Partça kuzeybatı, Orta Farsça ise güneybatıda yayılmış-